

Djupängen Mörmon 5:33 Hammarö socken och kommun, Värmlands län

Bedömning av kulturmiljö

Bakgrund

Med anledning av planerat äldreboende inom Mörmon 5:33, har Kulturlandskapet fått i uppdrag av Hammarö kommun att inkomma med en bedömning angående kulturmiljön i området. Strax nordost om planområdet finns registrerade fornlämningar i form av stensättningarna Hammarö 54 och 55. Inga arkeologiska undersökningar har tidigare företagits inom planområdet. Däremot företogs undersökningar vid Hammarö 23:1 och 2, ett medeltida gårdsläge samt gravar cirka 350 meter norr om planområdet, på 1990-talet. I anslutning till Hammarö 23 finns även Hammarö 30, ett gravfält.

Frågorna var:

- Hur troligt är det att det finns fler fornlämningar eller kulturhistoriska lämningar inom planområdet?
- Hur känsliga är de fornlämningar som ligger i anslutning till planområdet för påverkan?
- Är det troligt att det kommer behövas en arkeologisk utredning inom området?

Metod

Fältstudien utfördes genom besiktning i fält 2016-05-11, i plusgrader och sol. En besiktning av de två stensättningarna Hammarö 54 och 55 gjordes. Ytterligare gravar, lämpliga boplatslägen samt andra lämningar eftersöktes.

Hammarö 54 samt de inom planområdet nypåträffade lämningarna har fotograferats, beskrivits och mätts in med GPS. Hammarö 55 har ej mätts in på nytt då inprickningen i FMIS bedömdes som korrekt. Den justerade inmätningen av Hammarö 54 rapporteras till FMIS i form av en ändringsanmälan. Övriga lämningar rapporteras till FMIS på RAÄ's slutredovisningsblankett.

Resultat

Angivet planområde är drygt 100 000 m². Området utgörs av öppen åkermark centralt i området i nord-sydlig riktning, samt skogbevuxna områden öster respektive väster om odlingsmarken. Genom området längs med odlingsmarkens västra sida löper en mindre väg, och centralt genom odlingsmarken i samma riktning finns ett grunt dike. Väster och söder om de ovan beskrivna stensättningarna sluttar marken ner mot odlingsmarken, och är ställvis mycket blockig. I övrigt är

det besiktade området tämligen plant och ofta fuktigt. Resultaten av fältbesiktningen framgår av kartor bilaga 1 och 2.

Tidigare registrerade lämningar

Hammarö 55:1 utgörs av en grav i form av en stensättning, belägen på en flack berghäll nära krönet i skogbevuxen hållmark. Stensättningen är rund, 4 m i diameter och 0,1 m hög. I FMIS beskrivs begränsningen som oklar, troligen på grund av att den vid inventeringstillfället var bevuxen med ljungris. Strax VNV om stensättningen beskrivs ytterligare en stensamling cirka 2,5 x 1,5 m stor vilken tolkades som "möjligen en rest av en sönderplockad stensättning".

I fält konstaterades att stensättningen såväl som den extra stensamlingen numera är klart synliga, detta på grund av att marken är helt bar, vegetation saknas helt. Anledningen till detta är inte lätt att veta, men det är tydligt att marken utsätts för mycket slitage. Möjligen har det att göra med närheten till motionsspåret vilket löper alldeles intill. Om slitaget får fortsätta är det stor risk att fornlämningen kommer att skadas eller förstöras, den här typen av lämningar är känsliga för markstörningar.

Fig 1. Hammarö 55 fotograferad mot SO, med motionsspåret i bakgrunden.

Även *Hammarö 54:1* utgörs av en grav i form av en stensättning. Denna är cirka 4,5 m i diameter och 0,1-0,2 m hög, även i övrigt stämmer beskrivningen i FMIS till punkt och pricka. Dock är den felaktigt inlagd, och ligger öster om motionsspåret så som anges i FMIS. Ändringsanmälan med

korrekta koordinater inskickas till FMIS av denna anledning.

Nyupptäckta lämningar

Inga ytterligare gravar hittades vid besiktningen.

I södra delen av planområdet, på östra sidan om odlingsmarken, iakttogs flera röjningsrösen (högar med odlingssten). Det kan inte uteslutas att dessa i grunden är förhistoriska. Röjningsrösen bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar oavsett ålder då den intilliggande åkermarken ännu är brukad.

Fig 2. En av högarna med röjningssten i den södra delen av området. Foto mot NV med odlingsmarken i bakgrunden.

I den nordvästra delen av planområdet hittades en tjärframställningsplats i form av en tjärdal. Anläggningen består av en grop med vall samt ett dike. Vallen är 7 x 6 m stor och intill 0,8 m hög. Gropen är fyrkantig, 1,6 x 1,6 m stor och 0,75 m djup. Runt hela vallen löper ett dike intill 0,3 m djupt. Från vallen ner mot N och ett blött område med öppen vattenspegel löper ytterligare ett dike. Vid provstick med jordsond framkom inget kol. Vallen är bevuxen med klena granar. Rekommendationen från RAÄ är övrig kulturhistorisk lämning för denna typ. Tjärframställningsplatser *kan* bedömas som fornlämning om de kan antas ha tillkommit före 1850, då bör dock belägg för antagandet om tillkomsttiden finnas, *Riksantikvarieämbetet 2014*.

I norr gränsar planområdet till en mindre bebyggd fastighet. Från denna och västerut löper en äldre

vägsträckning längs med planområdet. Detta är den ursprungliga vägsträckningen mot Tassbroa och fastlandet i väster. Enligt häradsekonomiska kartan från slutet av 1800-talet låg här, inom planområdet, en backstuga (akt Vidö J112-71-22 och Hammarö J112-71-23). Vid besiktningen kunde i detta område iakttas diken och vallar av oklar natur, det är mycket möjligt att dessa har samband med denna bebyggelse. Även i övrigt gav denna del av planområdet intryck av verksamheter av olika slag, tex iaktogs ett antal runda gropar upp till 2 m i diameter och 0,7 m djupa i denna del av området, användningen av dessa är högst oklar. Lämningar efter backstugan kan finnas. Dessa bedöms i så fall som fornlämning, om bebyggelsen inte kan antas ha tillkommit efter 1850, *Riksantikvarieämbetet 2014*.

Historiska kartor

Inom ramen för denna bedömning har endast en enklare sökning efter historiska kartor gjorts. Den häradsekonomiska kartan från 1883-1895 (akt Vidö J112-71-22 och Hammarö J112-71-23) visar på ett odlingslandskap som i stort sammanfaller med dagens. På denna karta kan ses den backstuga som nämns ovan. På karta från 1819 över Djupsundets och Mörmöns in- och utägor (akt 17-HAÖ-64) är backstugan inte markerad. Området väster om vägen anges som "Bergig mark". Den yta som är åker idag var så även 1819. På denna karta framgår även tydligt hur blött markområdet väster och sydväst om planområdet var vid denna tid – området är angivet som "Djupsundets och Mörmöns Wass" – och det är lätt att förstå varför den ursprungliga vägen till Tassbroa och vidare går där den går.

Fig. 3. Utsnitt ur Arealavmätning från 1819 (akt 17-HAÖ-64). Vägen upp mot Djupängen löper som nu, genom det gröna fältet centralt i kartan.

Bedömning kulturmiljö

Hur troligt är det att det finns fler lämningar inom planområdet?

Planområdet ligger lågt på Hammarö, endast 5-15 meter över Vänerns yta. Detta innebär att området varit tillgängligt endast sedan äldre järnålder – någon gång mellan 1000 f Kr och tiden för vår tideräknings början har området blivit torrlagt. Detta innebär i sin tur att bosättningar eller lämningar från stenålder och bronsålder kan uteslutas. Kulturlandskapet gör även bedömningen att det inte är troligt att området hyser boplatslämningar från järnålder, då några lämpliga ytor inte kunde iakttas.

Hur känsliga är de fornlämningar som finns för påverkan?

Stensättningarna norr om planområdet kommer knappast att påverkas av planens genomförande. Tjördalen och de eventuella lämningarna efter backstugan befinner sig inom planområdet och hur dessa påverkas beror på planens utformning. För närvarande planeras naturmark inom dessa ytor, Anna Åhs via mejl 2016-05-19, Samrådiskarta utkast 2 upprättad 2016-06-01.

Fig 4. Tjördalen i den NV delen av området. Foto mot söder.

Är det troligt att det kommer behövas en arkeologisk utredning inom området?

Kulturlandskapet gör bedömningen att en arkeologisk utredning inte är nödvändig. Se dock vidare under *Rekommendation* nedan.

Rekommendation

Stensättningarna Hammarö 54 och 55 ligger nu i nära anslutning till motionsspåret, och ivarjefall Hammarö 55 är uppenbarligen utsatt för hårt slitage. Den borde därför märkas ut och skyddas på något sätt, kommunen bör ansvara för detta. Kulturlandskapet föreslår att båda stensättningarna skyltas upp.

I det fall området där tjärdalen och de eventuella lämningarna efter backstugan är belägna kommer att omfattas av exploateringsplanerna, föreslår Kulturlandskapet att en kulturmiljöutredning genomförs. Detta för att eftersöka ytterligare information kring backstugan, odlingslandskapets historia och tjärframställningsplatsen. I det fall det kan fastslås att tjärdalen och/eller backstugan är äldre än 1850 bör det i sin tur innebära att denna/dessa i så fall blir föremål för en arkeologisk förundersökning. Om de däremot är yngre än 1850 bedöms de båda som övriga kulturhistoriska lämningar och omfattas av hänsynsparafer i MB.

Lämpligt skyddsavstånd till en övrig kulturhistorisk lämning kan generellt vara 10 meter. Observera dock att den aktuella tjärdalen är 6x7 meter stor, och att precisionen på inmätningen var bristfällig pga skogen, medelfelet uppgår till 4 m. Ni kan därför räkna med ett skyddsavstånd till inmätningpunkten på 20 meter. Skyddsområdet är också beroende av vad lämningen ska skyddas mot, varför det kan vara svårt att säga något definitivt. Skyddsavstånd till de eventuella lämningarna efter backstugan är svårt att ange då vi inte vet vad dessa lämningar i så fall består av.

Källor

Riksantikvarieämbetet 2014 Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1. Daterad 2014-06-26.

Otryckta källor

Kulturmiljöprogram Hammarö kommun
Anna Åhs via mejl 2016-05-19
Samrådscharta utkast 2 upprättad 2016-06-01

Internet

FMIS <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok>
SGU http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html

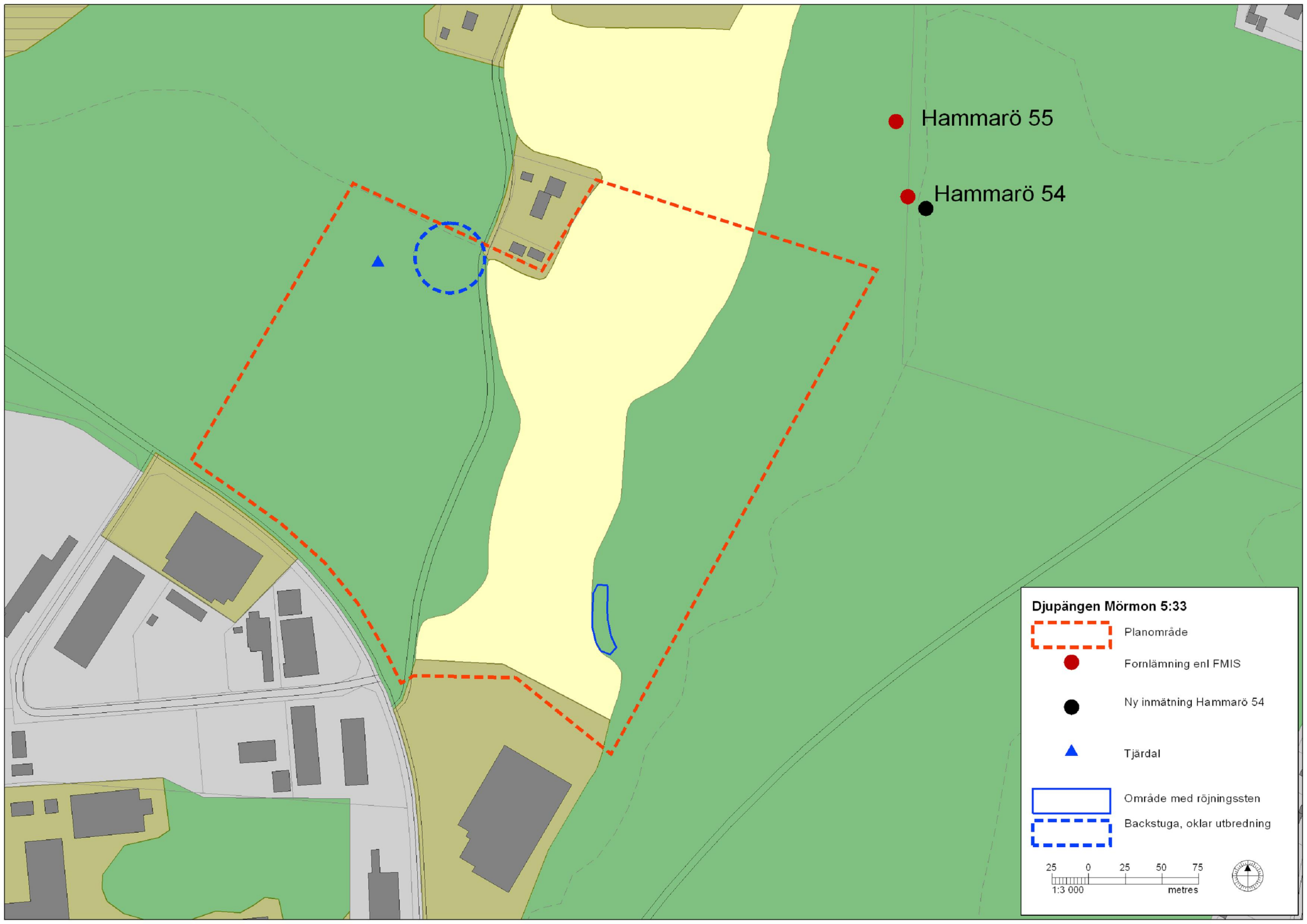
Lantmäteriet

17-HAÖ-64	Arealavmätning	1819
Vidö J112-71-22	Häradsekonomiska kartan	1883-95
Hammarö J112-71-23	Häradsekonomiska kartan	1883-95
Hammarö Köping J133-10D6d64	Ekonomiska kartan	1962

Kulturlandskapet
Ekelidsvägen 5
457 40 Fjällbacka

www.kulturland.se
kontakt@kulturland.se
0709 599 648

Bankgiro: 505-8060
Godkänd för F-skatt
Org.nr: 769626-9716

Djupängen Mörmon 5:33

- Planområde
- Fornlämning enl FMIS
- Ny inmätning Hammarö 54
- Tjärdal
- Område med röjningssten
- Backstuga, oklar utbredning

25 0 25 50 75
1:3 000 metres

